

2. Lapse õiguste üldpõhimõtted

Lapse Õiguste Komitee on ennekõike rõhutanud LÕK-i nelja artiklit, nimetades neid lapse õiguste üldpõhimõteteks. Need on mittediskrimineerimise põhimõte (art 2), lapse parimate huvide esikohale seadmise põhimõte (art 3), lapse õigus elule, ellujäämisele ja arengule (art 6) ning lapse õigus avaldada arvamust (art 12).^{[1](#)} Üldpõhimõtted on LÕK-i tervikliku tõlgendamise suunised. Üheskoos moodustavad need artiklid lähenemisviisi, millest tuleks juhendada lapsesõbraliku ja lapse õigusi austava ühiskonna kujundamisel. Järgnevates alapeatükkides tuleb kõigist üldpõhimõtetest täpsemalt juttu.

2.1. Mittediskrimineerimine

LÕK-i artiklis 2 on sätestatud mittediskrimineerimise põhimõte. Selle järgi peavad osalisriigid tagama konventsioonis sätestatud õigused igale nende jurisdiktsiooni kuuluvale lapsele ilma igasuguse diskrimineerimiseta sõltumata lapse või tema vanema või seadusliku hooldaja rassist, nahavärvist, soost, keelest või usust. Samuti ei tohi last diskrimineerida lapse, tema vanema või seadusliku hooldaja poliitiliste või muude seisukohtade, rahvusliku, etnilise või sotsiaalse päritolu, varandusliku seisundi, puude või sünnipära või muu seisundi alusel. See on mitteammendav loetelu diskrimineerimise võimalikest alustest: Lapse Õiguste Komitee on riikidele antud soovitustes käsitletud 53 erinevat lapse või tema vanematega seotud diskrimineerimise alust.^{[2](#)}

Mittediskrimineerimise põhimõte, mille algsõnastuses nimetati võrdseid õigusi (*principle of equal rights*), on üks neljast üldpõhimõttest, millele on rajatud ÜRO.^{[3](#)} Samuti on diskrimineerimise keeld üks kõige tugevamalt kaitstud rahvusvahelise inimõiguste valdkonna norme.^{[4](#)} Mõistagi kehtib mittediskrimineerimise põhimõte ühtmoodi nii täiskasvanute kui ka laste kohta ning selle kohaldamisel lastele tuleb peale LÕK-i lähtuda ka teistest rahvusvahelistest inimõigusi puudutavatest lepingutest ja dokumentidest.

Lapse Õiguste Komitee ei ole võtnud vastu üldkommentaari mittediskrimineerimise põhimõtte tõlgendamise ja rakendamise kohta. Siiski on komitee käsitletud mittediskrimineerimise põhimõtet paljudes oma üldkommentaaries, sest see on

läbiv põhimõtte kõigi teiste LÕK-is sätestatud õiguste rakendamisel. Komitee võtab konventsiooni üldpõhimõtteid selgitavas üldkommentaaris riigi kohustused kokku järgmiselt:

„Mittediskrimineerimise kohustus nõuab riikidelt aktiivset tegutsemist, et teha kindlaks konkreetsed lapsed või lasterühmad, kelle õiguste tunnustamine ja tagamine võib nõuda erimeetmete kasutuselevõttu. Näiteks rõhutab komitee vajadust koguda andmeid viisil, mis võimaldab tuvastada aset leidnud diskrimineerimist või võimalikku diskrimineerimist. Diskrimineerimisele reageerimine võib nõuda muudatuste tegemist seadustes, halduskorralduses ja ressursijaotuses, kuid niisamuti hariduslike meetmete kasutamist hoiakute muutmiseks. Tuleb rõhutada, et mittediskrimineerimise põhimõtte rakendamine õiguste tagamisel ei pea tähendama kõigi identset kohtlemist. Inimõiguste komitee üldkommentaaris rõhutatakse, et diskrimineerimise põhjuste kõrvaldamiseks on tähtis võtta kasutusele erimeetmed.“[5](#)

Lisaks on Lapse Õiguste Komitee selgitanud mittediskrimineerimise põhimõtte olulisust puuetega laste[6](#) ja saatjata alaealiste[7](#) puhul ning seoses lapse õigusega haridusele ja tervisele. Nii haridussüsteemi kui ka tervishoiu korraldus peab välistama selle, et lapsel puudub võrdselt teistega juurdepääs haridusele või tervishoiule, ning eelkõige tõstab lapse õiguste komitee esile soopõhise või puudest tuleneva diskrimineerimise vältimise tähtsust; samuti rõhutab komitee asjaolu, et levinud on HIV-diagnoosiga ja AIDS-i põdevate laste diskrimineerimine.[8](#)

Kõige põhjalikumalt on Lapse Õiguste Komitee käsitlenud diskrimineerimise võimalikke aluseid üldkommentaaris nr 7 (2005) laste õiguste kohta varases lapsepõlves[9](#). Komitee toonitab selles, et väikelapsi ohustab diskrimineerimine teistest rohkem, sest nad ei suuda ise ennast kaitsta ja nende õiguste teostamine sõltub teistest. Nii võib nende diskrimineerimise viis olla ebapiisav toit või hoolitsus, piiratud võimalused mängimiseks või õppimiseks, vaba eneseväljenduse piiramine, aga ka karm kohtlemine või ebarealistlikud ootused, mis võivad kujutada endast lapse väärkohtlemist või ekspluateerimist.[10](#)

Diskrimineerimisohus võivad teistest rohkem olla näiteks tüdrukud, puuetega lapsed, HIV-i/AIDS-i all kannatavad või sellest mõjutatud lapsed, teatud etnilist päritolu või teatud klassi või kasti kuuluvad lapsed ning kindlate usuliste või poliitiliste vaadetega vanemate lapsed.[11](#) Nagu väikelapsega nii võib ka teismeiga olla aeg, mis muudab lapse diskrimineerimise suhtes eriti haavatavaks. Teismelist

võidakse pidada ohtlikuks või vaenulikuks ning ta võib seetõttu langeda vägivalda ohvriks suurema tõenäosusega.[12](#)

LÕK-i artikli 2 tõlgendamisel tuleb tähele panna, et see on inimõiguste vallas ainulaadne õigusnorm[13](#), kuna keelab lapse diskrimineerimise nii tema enda kui ka tema vanemate või seaduslike hooldajate tunnuste alusel. Veelgi enam, LÕK-i artikli 2 lõikes 2 nõutakse, et riigid võtaksid tarvitusele kõik meetmed, et tagada lapse kaitse diskrimineerimise ja karistamise eest oma vanemate, seaduslike hooldajate või pereliikmete staatuse, tegevuse, vaadete või nende tõekspidamiste pärast. Hodgkin ja Newell (2007) seavad kahtluse alla, kas lapse õiguste komitee on riikide tegevuse hindamisel piisavalt arvestanud LÕK-i artikli 2 lõike 2 võimalusi.[14](#)

2.2. Lapse parimate huvide esikohale seadmise põhimõte

Lapse parimate huvide esikohale seadmise põhimõtet[15](#) (LÕK-i art 3) saab pidada põhjanevaks eetiliseks põhimõtteks, mis peab olema juhtiv reegel kõigile ja kõiges, mis puudutab lapsi.

LÕK-is on lähtutud eeldusest, et laps vajab oma füüsilise ja vaimse ebaküpsuse tõttu erilist kaitset ja hoolt.[16](#) Lapse parimate huvide esikohale seadmise põhimõttega püütaksegi kompenseerida seda, et lastel on oma vanuse ja kogenematusel tõttu palju vähem võimalusi mõjutada neid puudutavaid poliitikaid ja otsuseid kui täiskasvanutel. Kui pole kohustust tuua laste huve esile, kipuvad need jääma tagaplaanile või sootuks unarusse.[17](#) Seepärast võib seda põhimõtet vaadata täiskasvanute n-ö enesekontrollimehhanismina. See sunnib austama lapsi kui inimesi, kel on täiskasvanutega samaväärsed, võõrandamatud inimõigused, mida ei tohi jätta nende elu puudutavate otsuste tegemisel tähelepanuta.[18](#)

Lapse parimate huvide esikohale seadmise põhimõte on kirjas LÕK-i artikli 3 lõikes 1 [19](#).

„Igasugustes lapsi puudutavates ettevõtmistes riiklike või erasotsiaalhoolekandetasutuste[20](#), kohtute[21](#), täidesaatvate[22](#) või seadusandlike [23](#) organite poolt tuleb esikohale seada lapse huvid.“

Lapse parimate huvide esikohale seadmise põhimõtte põhjanevat laadi näitab ka see, et sellele on otse viidatud mitmes muus LÕK-i artiklis.[24](#) Sellest põhimõttest kui ühest LÕK-i üldpõhimõttest tuleb lähtuda ka kõigi teiste LÕK-i sätete tõlgendamisel ja rakendamisel.[25](#)

Näiteks peab lähtuma lapse parimatest huvidest Riigikogu, kehtestades seksuaalse enesemääramise vanusepiiri, valitsus nakkusohuga seotud piiranguid kehtestades, kohalik omavalitsus kooli asukohta valides, perekonnaseisuamet lapse nime registreerides, kohus lapse ja vanema suhtluskorda määrates, kool erivajadusega lapse jaoks vajalikke tingimusi luues ning bussifirma lapse sõidupiletit kontrollides.

LÕK-i artiklis 3 ei ole otsesõnu mainitud vanemaid ega hooldajaid, kuid tihti peavad just nimelt nemad, olles lapse kasvatamisel ja arendamisel esmased vastutajad, hoidma lapse huvid enda tähelepanu keskpunktis.[26](#)

Ettevõtmisi, millele on LÕK-i artiklis 3 viidatud, tuleb mõista laialt. Need on kõik lapsesse puutuvad otsused, toimingud, ettepanekud, teenused, menetlused ja meetmed, aga ka käitumine ja tegevusetus (nt kui sotsiaalhoolekandetasutused ei võta tarvitusele meetmeid, et kaitsta lapsi hooletusse jätmise või väärkohtlemise eest).[27](#)

Kolmetasandiline kontseptsioon

Lapse Õiguste Komitee kirjeldab lapse parimate huvide esikohale seadmise põhimõtet kolmetasandilisena. Need tasandid on lapse õigused, õiguse tõlgendamise põhimõte ja menetlusreegel.

„Lapsel on õigus tema parimate huvide hindamisele ja esikohale seadmisele, kui arutluse all oleva küsimuse otsustamiseks kaalutakse erinevaid huvisid. See on garantii, et seda õigust rakendatakse nii last, laste identifitseeritud või identifitseerimata rühma kui ka lapsi üldiselt puudutavate otsuste tegemisel. Artikli 3 lõikes 1 on seatud osalisriikidele kohustus, see on otsekohaldatav ja sellele saab kohtus tugineda.

Kui õigusnormi võib tõlgendada mitmeti, tuleb valida tõlgendus, mis teenib lapse parimaid huve kõige paremini. Õigused, mis on pandud kirja konventsioonis ja selle lisaprotokollides, annavad tõlgendamiseks vajaliku raamistiku.

Kui tuleb teha otsus, mis puudutab kindlat last, laste kindlat rühma või lapsi üldiselt, peab otsustamisel hindama selle otsuse võimalikku (nii positiivset kui ka negatiivset) mõju lapsele või lastele. Lapse parimate huvide hindamine ja kindlaksmääramine nõuab menetluslikke garantiisid. Veelgi enam, otsuse põhjenduses peab mainima, et lapse seda õigust on arvesse võetud. Eelnevat silmas pidades peavad osalisriigid selgitama, kuidas on otsuses nimetatud õigust arvestatud, st mida on käsitletud

lapse parimates huvides olevana, millistel kriteeriumidel otsus põhineb ja kuidas on lapse huve kaalutud teiste asjaolude suhtes, olgu need laiemad poliitikaküsimused või muud asjaolud.“[28](#)

Määratlematuse probleem

Lapse parimate huvide esikohale seadmise põhimõtet on kritiseeritud kui ebamäära- ja liiga üldist.[29](#) Samuti on rõhutatud, et selle põhimõtte rakendamise praktika on eri riikides erinev, sõltudes sellest, kui omane on see põhimõtte sealsele õiguskorrale ning mil määral on seda võimalik seostada olemasolevate tavade ja praktikaga.[30](#) Komitee on püüdnud üldkommentaaries ja riikidele antud soovituses põhimõtet täpsustada, märkides, et lapse parimad huvid peab välja selgitama juhtumipõhiselt ning kindlaid protseduureegleid järgides.[31](#)

Esmalt peab otsustaja selgitama välja kõik olulised asjaolud, mis puudutavad kindlat last või lasterühma, ja kirjeldama neid. Asjaolud, mida hinnata ja arvesse võtta, on iga lapse ja lasterühma puhul ainulaadsed ning sõltuvad olukorrast. Seetõttu ei esita komitee mitte asjaolude ammendavat, vaid näidisloetelu:

„lapse arvamus; lapse identiteet; perekondliku keskkonna säilitamine ja sidemete hoidmine; lapse eest hoolitsemine, tema kaitse ja turvalisus; haavatavas olukorras olek; lapse õigus tervisele; lapse õigus haridusele.“[32](#)

Seejärel tuleb hinnata lahenduste võimalikku mõju lapsele või lasterühmale ja leida lapse erinevate huvide tasakaalustamise teel parim võimalik lahendus. Arvesse tuleks võtta nii lapse lühi- kui ka pikaajalisi huve. Vajaduse korral peaks lahenduste mõju hindama eri valdkondade asjatundjatest koosnev meeskond.

Veel on komitee toonitanud, et lapse parimaid huve tuleb hinnata LÕK-is, selle lisaprotokollides ja rahvusvahelise õiguse teistes allikates sisalduvaid õigusi täielikult austades.[33](#) See tähendab, et lapse parimates huvides on saada haridust (LÕK-i art 28), omada perekondlikke suhteid (art 8), tunda oma vanemaid ja olla nende poolt hooldatud (art 7), osaleda oma elu mõjutavate otsuste tegemises (art 12) ning olla austatud ja koheldud kui indiviid (art 16). LÕK-is ei ole õiguste hierarhiat: kõik seal toodud õigused on lapse parimates huvides.

Samuti selgub LÕK-ist see, mis ei ole lapse parimates huvides: näiteks langeda füüsilise ja vaimse vägivalla, ülekohtu või kuritarvituse, hooletussejätmise, hooletu või julma kohtlemise või ekspluateerimise ohvriks (art 19), olla mõjuva põhjuseta

lahutatud oma vanematest (art 9), teha tööd, mis on talle ohtlik või kahjulik, (art 32) ning olla muul viisil ärakasutatud või ekspluateeritud (art-d 33–36).[34](#)

Lapse parimate huvide esikohale seadmise põhimõtet ei tohi kasutada lapse õiguste rikkumise õigustusena. Näiteks on komitee juhtinud LÕK-i väärtalt tõlgendanud osalisriikide tähelepanu sellele, et lapse kehaline karistamine on LÕK-i järgi keelatud, mistõttu ei saa seda õigustada lapse parimate huvidega.[35](#)

Lapse parimate huvide hindamise lahutamatu osa on lapse ärakuulamine ja tema arvamuse väljaselgitamine. Lapse õigus olla ära kuulatud on sätestatud eraldi õigusena ka LÕK-i artiklis 12 ning see on üks konventsiooni neljast üldpõhimõttest. [36](#) Niisiis ei saa rakendada LÕK-i artikli 3 lõiget 1 korrektselt seni, kuni ei ole täidetud LÕK-i artikli 12 nõuded.[37](#) Need kaks artiklit täiendavad teineteist. Esimese artikli eesmärk on teostada lapse parimaid huve ning teine annab metoodika lapse või laste seisukohtade ärakuulamiseks ja nende kaasamiseks kõigisse neid puudutavatesse küsimustesse.

Mõistetavalt ei saa jätta lapse parimate huvide hindamisest kõrvale lapse vanemaid või hooldajaid.[38](#) Nagu märgitud, tuleb lapse parimate huvide väljaselgitamisel järgida kõiki LÕK-i artikleid, seega ka artiklis 5 sätestatud kohustust austada vanemate (või, kui see on kohalike tavade alusel kohaldatav, ka laiendatud perekonna või kogukonna liikmete, seaduslike hooldajate või teiste lapse eest seaduslikult vastutavate isikute) vastutust, õigusi ja kohustusi, et tagada lapsele kohane suunamine ja juhendamine. Vanema arvamuse arvestamine ei tähenda muidugi seda, et tema arvamus sellest, mis on lapsele parim, on otsustamisel määrav. Vanemate tegevus peab olema kooskõlas lapse arenevate võimetega ja LÕK-is tunnustatud õigustega.

Eekelaar ja Tobin on lapse parimate huvide kindlaksmääramisel rõhutanud empiiriliste uuringute ja tõendite rolli.[39](#) Otsustamisel peab arvestama olemasolevaid empiirilisi tõendeid kindla lapse või laste kohta üldiselt. Lapse parimate huvide hindamisse ja kindlaksmääramisse on soovitatav kaasata ka eri valdkondade asjatundjaid.[40](#) Tuginemine empiirilistele andmetele ja asjatundjate teadmistele vähendab määratlematust ning kaitseb last otsustaja subjektiivsuse eest lapse parimate huvide kindlaksmääramisel.

Niisiis tuleb otsustajal anda selle kohta, mis on lapse jaoks konkreetsel juhul parim lahendus (st lapse parimates huvides olev lahendus), hinnang kogumis. Lapse

parimate huvide esikohale seadmise põhimõtte ei paku siiski täpseid juhiseid ega standardeid igaks ette tulla võivaks olukorraks. Nii märgib näiteks Sutherland: „Kui otsuste teatav ettearvamatus on hind, mida tuleb maksta iga lapse individuaalsetest vajadustest ja olukorrast lähtuvate lahenduste eest, siis on tulemus seda hinda väärt.“[41](#)

Huvide tasakaalustamise probleem

Lapse parimate huvide esikohale seadmise põhimõtte sõnastuse üle väideldi LÕK-i koostamisel tõsiselt.[42](#) Kuna seda põhimõtet rakendatakse peaaegu kõigis lastesse puutuvates küsimustes, otsustati see sõnastada selliselt, et lapse parimad huvid tuleb erinevate huvide ja valikute kaalumisel seada esikohale (*a primary consideration*), kuid need ei pruugi olla igal juhul ainumääravad (*the primary consideration*). Põhimõtte rakendusala arvestades oli see loogiline valik, kuna otsesel või kaudsel moel mõjutavad lapsi peaaegu kõik otsused ja tegevused.

Eekelaari hinnangul tuleks selle põhimõtte laia rakendusala tõttu eristada kaht tüüpi otsuseid:

„Lapse parimate huvide esikohale seadmise põhimõtet rakendades tuleks eristada otsuseid, mis puudutavad lapsi otseselt, otsustest, mis puudutavad lapsi kaudselt. Viimati mainitud otsuste puhul peaks otsustaja püüdlema *olukorrale* parima lahenduse leidmise poole, mitte keskenduma üksnes lapse jaoks parima lahenduse leidmisele. Lapsi otseselt puudutavate otsuste puhul peaks otsustaja keskenduma sellele, milline on *lapse jaoks parim* lahendus.“[43](#)

Ka Lapse Õiguste Komitee on märkinud, et meetmeid tuleb eristada selle alusel, kas need on suunatud lastele otseselt või kaudselt, ning möönnud, et ei ole mõeldav, et iga riigi kavandatava tegevusega peaks kaasnema lapse parimate huvide formaalse hindamise täielik protsess.[44](#) Lapse parimaid huve tuleb põhjalikult hinnata juhul, kui otsus puudutab last otseselt või kui kaudselt lapsi puudutaval otsusel on lapsele või lastele suur mõju. Mõju ulatust lapsele või lastele tuleb hinnata igal üksikul juhul eraldi.[45](#)

Üks keerulisemaid ülesandeid kõnealuse põhimõtte rakendamisel on õiglase tasakaalu leidmine erinevate huvide vahel. Huvide konflikt võib olla näiteks ühe lapse ja teiste laste huvide vahel, samuti lapse ja vanema huvide vahel ning lapse ja avalike huvide vahel. LÕK ei paku neile olukordadele enamasti täpseid lahendusi. Eelistada tuleks siiski selliseid lahendusi, kus teiste huvidega arvestamise korral

saavad lapse või laste huvid kõige vähem kahjustada.[46](#) Kui huvide kaalumise tulemusel valitakse lahendus, mis ei ole lapse parimates huvides, tuleb veenvalt näidata, miks ei osutunud lapse parimad huvid teistest asjaoludest kaalukamaks, st ei ole piisav üldsõnaliselt mainida, et teised asjaolud on lapse parimatele huvidele eelistatud.[47](#)

Ühed keerukamad on olukorrad, kus vanem kahjustab oma tegevuse või tegevusetusega lapse arengut või seab ohtu tema elu või tervise. Selles olukorras on mitu huvide konflikti. Kõigepealt on omavahel vastuolus lapse erinevad õigused ja huvid: õigus oma vanemate hoolitsusele ja õigus mitte olla oma vanematest lahutatud ning teisest küljest õigus turvalisele ja arendavale kasvukeskkonnale. Lisaks võivad olla vanemate huvid ja õigused sellises olukorras vastuolus lapse huvidega.

Selliste otsuste puhul, mis puudutavad lapse eraldamist vanematest, vanematega suhtlemise õigust ja asendushooldust, on lapse parimad huvid määrava tähtsusega. [48](#) Lapse parimate huvide määrav kaal (*the paramount consideration*) lapsendamise üle otsustamisel on sõnaselgelt kirjas LÕK-i artiklis 21.[49](#) Ka ÜRO konventsiooni naiste diskrimineerimise kõigi vormide likvideerimise kohta (CEDAW) artikli 5 punktis b on nähtud ette, et kasvatus perekonnas peab seadma esikohale lapse parimad huvid.[50](#) Peale selle tuleb seada lapse huvid igal juhul esikohale eestkosteülesannete täitmisel.[51](#)

Õiglast tasakaalu vanemate õiguste ja laste huvide vahel otsib ka Euroopa Inimõiguste Kohus, lahendades perekonnavaidlusi lapse eraldamise üle perest, asendushoolduse, suhtlusõiguse, perekonna taasühendamise jms teemadel.[52](#) Euroopa Inimõiguste Kohus ei ole neid vaidlusi lahendades sugugi alati lähtunud lapse parimate huvide esikohale seadmise põhimõttest.

Claire Fenton-Glynn eristab Euroopa Inimõiguste Kohtu lähenemises lapsi puudutavatele perekonnavaidlustele kolme arengustaadiumi: 1) lähtumine vanemate õigustest, 2) lapse ja vanemate huvide tasakaal, 3) lapse parimad huvid on määravad[53](#) :

1) Euroopa Inimõiguste Kohtu varasemates, n-ö LÕK-i-eelse aja lahendites rõhutati perekonna autonoomiat ja puutumatust ning vajadust kaitsta peret riigi ebavajaliku sekkumise eest.[54](#) Põhiküsimus ei olnud mitte see, milline oleks lapse jaoks parim lahendus, vaid see, kas vanemate õigustesse sekkumiseks on olemas piisavalt

mõjuvad põhjused. Fookus oli selgelt vanemate õigustel. Riik pidi kohtumenetluses tõendama, et lapse huvide kaitseks pereellu sekkumiseks olid piisavalt olulised põhjused⁵⁵.

2) 1990. aastatel muutus Euroopa Inimõiguste Kohtu otsuste keelekasutus ja rõhuasetus. Vanemate õigustesse sekkumise põhjendatuse asemel nihkus kohtuvaidluste fookus sellele, kuidas saavutada lapse ja vanemate huvide vahel õiglane tasakaal.⁵⁶ Kohtuasjas Johansen vs. Norra märkis kohus, et lapse ja vanema huve kaaludes tuleb eritähelepanu pöörata lapse parimatele huvidele, mis sõltuvalt oma laadist ja tähtsusest võivad kaaluda lapsevanema huvid üles.⁵⁷ Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni artikliga 8 ei ole antud vanemale õigust nõuda selliste meetmete rakendamist, mis kahjustavad lapse tervist või arengut.⁵⁸

3) Kuigi 1990. aastatel oli Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikas lapsi puudutavates asjades täheldatav nihe lapse huvide tähtsustamise poole, keskendus kohus endiselt vanemate õiguste piiramise õigustamisele. Riigiorganid pidid tõendama, et lapse huvid on sedavõrd kaalukad, et õigustavad vanemate õiguste piiramist. Järgmine nihe kohtu praktikas toimus 2007. aastal, kui kohus leidis mitmes kohtuasjas, et otsustamisel on esmatähtis leida lapse parimates huvides olev lahendus.⁵⁹

Kõige põhjalikumalt on kohus selgitanud lapse parimate huvide esikohale seadmise põhimõtet 2010. aastal kohtuasjas Neulinger ja Shuruk vs. Šveits.⁶⁰ Kohus leidis, et lapse eraldamisel perest tuleb lapse parimates huvides oleva lahenduse nimel leida tasakaal lapse enda erinevate õiguste vahel: ühel pool on lapse õigus säilitada peresidemed ja teisel pool lapse õigus turvalisele kasvukeskkonnale, mis toetab tema arengut. Seega ei olnud kohtu jaoks asja lahendamisel enam põhiküsimus mitte vanema õiguste ja lapse huvide tasakaalustamine, vaid parima lahenduse leidmine lapse jaoks, st parima võimaliku tasakaalu leidmine lapse erinevate õiguste vahel. Ka hilisemates kohtuasjades on kohus märkinud, et last puudutavate perekonnaasjade lahendamisel on määravad lapse heaolu ja tema parimad huvid.⁶¹

Euroopa Inimõiguste Kohus on viimastes lahendites siiski taas tõstnud esile vajadust saavutada lapse ja vanemate huvide õiglane tasakaal ning taganenud näiteks Neulingeri kohtuasjas väljendatud seisukohast, et määrav on lapse heaolu ja parim võimalik tasakaal lapse erinevate õiguste vahel.⁶² Fenton-Glynn nõustub kohtuasjas Strand Lobben jt vs. Norra eriarvamusele jäänud kohtunikega⁶³ ja peab Euroopa Inimõiguste Kohtu praktika sellist muutust lapse parimate huvide kaitsel

tagasiminekuks.[64](#)

Euroopa Inimõiguste Kohtu praktika ajas muutumine on ilmekas näide sellest, et lapse parimate huvide esikohale seadmise põhimõte on arenev ja dünaamiline ning selle rakendamise praktika sõltub ühiskondlikest muutustest. Asjaolu, et kohus muutis perekonnavaidluste lahendamisel 1990. aastatel märkimisväärselt oma seisukohta ja võttis kasutusele lapse parimate huvide esikohale seadmise põhimõtte, näitab, et rahvusvaheline inimõiguste tagamise süsteem on üks tervik ning 1989. aastal vastu võetud LÕK on avaldanud sellele suurt mõju.

2.3. Lapse õigus elule, ellujäämisele ja arengule

LÕK-i artiklis 6 on sätestatud iga lapse sünnipärane õigus elule. Selle artikliga on pandud osalisriikidele kohustus tagada lapse ellujäämine ja areng võimalikult maksimaalselt.

Õigus elule on tähtsal kohal enamikus rahvusvahelistes, piirkondlikes ja riigisisestes inimõigusdokumentides. Seda on nimetatud ülimalt inimõiguseks, mille tõhus kaitse on kõigi teiste inimõiguste tagamise eeltingimus.[65](#) Õigusest elule on põhjalikumalt kirjutatud selle raamatu peatükis 10 . Siinses alapeatükis keskendume selle õiguse üksnes mõnele, just lapse õiguste seisukohast olulisele aspektile.

Ehkki LÕK-i preambulis on kirjas, et lapsel on õigus erilisele kaitsele ja hoolitsusele nii enne kui ka pärast sündi, ei tähenda see, et kõik LÕK-is sätestatud õigused laienevad ka sündimata lastele. LÕK-is on selgelt kirjas, et lapsepõlv lõpeb siis, kui inimene saab 18-aastaseks, ent on jäetud iga osalisriigi otsustada, kas laiendada õigust elule ka sündimata lapsele.[66](#) Seetõttu ei sisalda LÕK kindlat seisukohta abordi kohta. Samuti ei anna LÕK-i tekst ega komitee ühest vastust küsimusele, kas sündimata lapsel on õigus kaitsele oma ema ohtliku käitumise eest raseduse ajal, näiteks kui ema kuritarvitab alkoholi või narkootikume.[67](#) Komitee on n-ö valikulisi aborte Hiinas ja Indias siiski kritiseerinud, nõudes, et need riigid võtaksid tarvitusele meetmed, et vältida aborte ning vastsündinute hülgamist loote soo või puude tõttu.[68](#) Peleg ja Tobin aga kahtlevad, ega komitee ei ole neis küsimustes riikidele etteheiteid tehes ületanud talle LÕK-i alusel antud pädevust.[69](#)

LÕK ei anna ühest vastust ka küsimustele, kas lapsel on õigus keelduda elupäästvast arstiabist või õigus abistatud enesetapule (eutanaasiale).[70](#) Neis küsimustes pörkuvad peale eetiliste põhimõtete kaks LÕK-i üldpõhimõtet: lapse õigus parimate huvide esikohale seadmisele ja lapse õigus osaleda oma elu puudutavate otsuste

tegemises, arvestades tema arenevate võimetega.

Osa asjatundjaid leiab, et lapse keeldumisel arstiabist ja abistatud enesetapu üle otsustamisel tuleks rohkem arvestada lapse arenevate võimetega. Nad küsivad: kui laps on pärast põhjalikku kaalumist hinnatud piisavalt kaalutlusvõimeliseks, et teha ise oma tervist puudutavaid otsuseid, siis miks ei peaks ta saama otsustada ka ravist keeldumise ja eutanaasia üle?[71](#) Teised leiavad, et kuigi lapse arvamust tuleb arvestada tema vanusest ja arengutasemest lähtudes, otsustavad ikka täiskasvanud selle üle, milline lahendus on konkreetsel juhul lapse parimates huvides. Seega peaks lõplik sõna olema täiskasvanutel, kellel on kohustus kaitsta lapse õigust elule. Komitee ei ole võtnud selles küsimuses selget seisukohta ja on jätnud õiglase tasakaalu leidmise osalisriikidele.[72](#)

Kuigi LÕK-i artiklis 37 on selgesti sätestatud, et kuriteo toime pannud alla 18-aastasele lapsele ei kohaldata surmanuhtlust ega eluaegset vanglakaristust ilma vabanemisvõimaluseta, on Lapse Õiguste Komitee rõhutanud, et lapsele surmanuhtluse või eluaegse vanglakaristuse kohaldamine on kindlasti vastuolus lapse õigusega elule ja riigi kohustusega tagada, et seda õigust austatakse.[73](#) Oluline on seejuures see, mis vanuses laps kuriteo toime pani, mitte tema vanus süüdimõistmisel, mil ta võib juba olla jõudnud täiskasvanuikka.[74](#)

Komitee on LÕK-i artiklist 6 tuletanud osalisriikide kohustuse rakendada tõhusaid meetmeid selleks, et hoida ära vägivalda laste vastu ja laste enesetappe ning kaitsta lapsi kahjulike traditsioonide (näiteks aumõrvad, puudega laste ja albiinolaste rituaalne ohverdamine, nõiduses süüdistatavate laste tapmine, lapsabielud ja tüdrukute suguelundite moonutamine)[75](#) liiklusõnnetuste, samuti isegi kodus juhtuvate õnnetuste (näiteks uppumine, elektrilöök, kukkumine) eest.[76](#)

Õigust elule ei tohi tõlgendada kitsendavalt. LÕK-i artikli 6 järgi ei ole elu pelgalt füüsiline eksisteerimine, vaid lapse elu peab olema väärikas.[77](#) Konventsiooni järgimiseks ei piisa üksnes sellest, et riik võtab tarvitusele meetmed tagamaks, et avalik võim, eraõiguslikud organisatsioonid ja teised inimesed ei riku lapse õigust elule. LÕK-i artiklis 6 on nõutud, et osalisriigid võtaksid lisaks tarvitusele tõhusad ennetusmeetmed, et luua igale lapsele võimalus inimväärses elus. Näiteks tuleb kehtestada tervisekaitsenõuded lasteasutustele ja ohutusreeglid lastekaupadele, rakendada tõhusaid meetmeid liiklusohutuse tagamiseks ning luua igale lapsele juurdepääs vajalikele tervishoiuteenustele ja sotsiaalabile. Samuti on riigil kohustus hoolitseda selle eest, et üldised elutingimused ühiskonnas oleksid sellised, mis ei

sea ohtu laste inimväärsel elu. Selleks peab riik võitlema vaesuse, kodutuse, vägivalga ning imikute ja laste suremuse⁷⁸, aga ka paljude muude probleemidega, mis ohustavad lapse elu või arengut.⁷⁹

Õigus ellujäämisele ja arengule on lapse eriline õigus, mida ei leidu üldistes inimõiguste konventsioonides. Lapse Õiguste Komitee on nimetanud selle õiguse üheks LÕK-i üldpõhimõtteks, mida tuleb arvestada LÕK-i kõigi teiste artiklite tõlgendamisel.⁸⁰ Seega tuleb ka kõiki teisi LÕK-i sätteid tõlgendada nii, et see toetaks lapse arengut. Eesmärk on, et iga laps saaks kasvada keskkonnas, mis võimaldab tal arendada välja oma loomuliku potentsiaali ja kasvada n-ö oma parimaks minaks. Esmane vastutus lapse arengut toetava vahetu kasvukeskkonna loomisel on tema vanematel, kuid parlamentidel, valitsustel ja omavalitsustel on kohustus vanemaid selles toetada (LÕK-i art 18).

Komitee on toonitanud, et lapse arengu mõistet tuleb tõlgendada laialt. Selle all on pidanud komitee silmas lapse terviklikku arengut, st füüsilist, vaimset, hingelist, moraalset, psühholoogilist ja sotsiaalset arengut.⁸¹ Riikidel on kohustus rakendada selle eesmärgi saavutamiseks kõiki meetmeid, mis võimalik, arvestades nende käsutuses olevaid ressursse.⁸²

Riigilt oodatavad meetmed lapse arengu toetamiseks kattuvad osaliselt eespool mainitud meetmetega, mida tuleb rakendada igale lapsele inimväärsel elu tagamiseks. Samuti tuleb lapse arengu tagamiseks rakendada meetmeid, mis on vajalikud teistes LÕK-i artiklites sätestatud õiguste tagamiseks: näiteks tagada sotsiaal- ja meditsiiniabi, kaitsta lapsi igasuguse väärkohtlemise ja vägivalga eest ning teha haridus kättesaadavaks kõigile lastele.⁸³

Kõiki neid meetmeid tuleb rakendada ühtki last ja lasterühma diskrimineerimata. Eritähelepanu tuleb pöörata nende laste arengu toetamisele, kes on teiste lastega võrreldes haavatavamas olukorras. Need on näiteks puudega lapsed, lapsed, kes viibivad kinnipidamisasutuses üksi või koos oma vanemaga, lapsed, kes elavad tänaval, vähemuste hulka kuuluvad lapsed, lapsed, kes on olnud sunnitud lahkuma oma kodumaalt, ning saatjata, välismaalastest alaealised.⁸⁴

Lapse Õiguste Komitee on toonitanud, et tuleb kuulata ka laste endi arvamust selle kohta, mida nad oma isiklikuks arenguks vajavad.⁸⁵ Seejuures tuleb arvestada lapse arenevate võimetega. Mida vanem ja küpsem on laps, seda suurem sõnaõigus peaks oma kasvukeskkonna üle olema tal endal.⁸⁶ Konkreetse lapse arengut toetava

kasvukeskkonna kindlaksmääramisel tuleb arvestada ka kultuurilisi eripärasid ning vanemate vaateid ja tõekspidamisi. Seda tuleb aga teha kõiki LÕK-is sätestatud lapse õigusi austades. Traditsioonid, kultuurilised eripärad ja vanemate tõekspidamised ei saa olla lapse õiguste rikkumise õigustus.

Et selgitada välja, mis on eri vanuses laste arengu jaoks erinevates kontekstides hädavajalik, tuleks kasutada kõigi lapse arengut uurivate valdkondade (pediaatria, psühholoogia, psühhiaatria, neuroteadus, sotsiaaltöö, haridus jne) teadmisi.[87](#) Üldistatud teadmiste rakendamisel tuleks aga olla ettevaatlik ning alati veenduda, et need teadmised on nüüdisaegsed ja konkreetse lapse jaoks asjakohased.[88](#)

Sellist inimväärase elu või piisava arengu standardit, mida saaks iga lapse puhul igas olukorras rakendada, LÕK paraku ei paku. Nagu lapse parimate huvide kindlaksmääramise puhul nii tuleb ka siin määrata kindlaks see, mis on lapse isikliku arengu tagamiseks vajalik, igal konkreetset juhul eraldi.

2.4. Lapse õigus avaldada arvamust

LÕK-i artikli 12 lõikes 1 on sätestatud selle osalisriikidele kohustus tagada lapsele, kes on võimeline iseseisvaks seisukohavõtuks, õigus[89](#) väljendada oma vaateid vabalt kõigis teda puudutavates küsimustes. Seejuures tuleb lapse vaadetele anda kohane kaal, lähtudes lapse vanusest ja küpsusest. Sama artikli lõikes 2 on nõutud, et selleks tuleb lapsele anda võimalus olla ära kuulatud mis tahes teda puudutavas kohtu- või haldusmenetluses kas vahetult või esindaja või vastava asutuse vahendusel, võttes aluseks riigisisised menetlusnormid.

LÕK-i vastuvõtmisega tõsteti esile laps kui iseseisev õigussubjekt, kes peab saama areneda ja kasvada autonoomseks ühiskonnaliikmeks. LÕK-i artiklis 12 on sätestatud mehhanism, mis peab tagama lapse autonoomia teostamise selle kaudu, et laps osaleb[90](#) oma elu üle otsustamises. Lapse Õiguste Komitee on nimetanud lapse õigust olla ära kuulatud üheks LÕK-i alusväärtuseks.[91](#) Kuigi LÕK-i peetakse lapse autonoomiat väärtustavaks, on selles sisalduv nn osalemiskontseptsioon pälvinud ka kriitikat[92](#) : lapse arvamust küll küsitakse, kuid selle üle, milline kaal lapse arvamusele anda, st kui palju tema arvamust arvestada, otsustab alati täiskasvanu. Seetõttu ei saa täielikult nõustuda väitega, et LÕK-i artikkel 12 „väljendab tõelist austust lapse kui autonoomse isiku suhtes“[93](#) .

Artikli 12 mõistmiseks tuleb analüüsida selle nelja olulist sisukomponenti: 1) milline laps on võimeline iseseisvaks seisukohavõtuks (*capable of forming his or her own*

views), 2) mida tähendab lapse arvamusele antav kohane kaal (*due weight*), 3) millised on last puudutavad küsimused (*all matters affecting the child*) ning 4) kuidas peab riik tagama lapse õiguse olla ära kuulatud (*opportunity to be heard*).

Lapse Õiguste Komitee on selgitanud artikli 12 sisu oma 2009. aasta üldkommentaaris nr 12.[94](#) Komitee hinnangul ei tohi sõnastust *võimeline iseseisvaks seisukohavõtuks* mitte tõlgendada kitsendavalt, vaid lähtuda tuleb eeldusest, et laps on võimeline oma seisukohta väljendama ja lapsel ei lasu kohustust tõendada oma võimekust.[95](#) Seetõttu ei soovita komitee riikidel kehtestada laste ärakuulamisele vanusepiire ei seadustes ega praktikas.

Tähtis on seejuures asjaolu, et LÕK-is ei ole nõutud, et laps peab väljendama ennast keeleliselt. Oma vaateid on tal võimalik väljendada veel mängu, joonistamise, laulmise ja muude eneseväljendusviiside abil.[96](#) Sel moel on võimalik välja selgitada ka väikelapse arvamus. Samuti tuleb teadvustada erinevate suhtlemisvormide kasutamise võimalusi puuetega või erivajadusega laste arvamuse väljaselgitamisel. Eriteadmisi ja -oskusi võib vaja minna traumakogemusega või väärkoheldud laste küsitlemisel.

Üks keerulisemaid küsimusi laste õiguste teoorias ja praktikas on see, kuidas anda lapse arvamusele kohane kaal ning millistest kriteeriumidest tuleks selles lähtuda. LÕK-is on sätestatud hindamiskriteeriumidena lapse vanus ja küpsus. Lapse Õiguste Komitee rõhutab, et lapse arvamusele hinnangut andes ei tohi lähtuda ainuüksi lapse vanusest, kuna tema võimet avaldada arvamust mõjutavad keskkond, kogemus, sotsiaalsed ja kultuurilised ootused ning lapsele pakutav toetus.[97](#) Uuringud kinnitavad, et laste pädevus sõltub muu hulgas täiskasvanutest, kes nende koos elavad või töötavad (arstid, õpetajad, lastekaitsetöötajad jt), näiteks nende suhtumisest, väljaõppest ja oskustest.[98](#)

Et kõike eeltoodut arvesse võtta, nõutaksegi LÕK-is, et lapse vanuse kõrval tuleb lähtuda tema küpsusest, mis tähendab võimet väljendada oma seisukohti iseseisvalt ja mõistlikult (*in a reasonable and independent manner*).[99](#) LÕK-ist tuleneva küpsuse mõiste sisustamisel tuleb lähtuda ka lapse arenevate võimete põhimõttest (vt alapunkt 3).

Mida rohkem on lapsel endal teadmisi, kogemusi ja arusaamisvõimet, seda rohkem tuleb lapsevanemal, eestkostjal või lapse muul esindajal asendada lapse juhendamine ja suunamine meeldetuletuste ja nõuannetega ning hiljem võrdsetele

alustele rajatud mõttevahetusega.[100](#) Sellest omakorda tuleneb, et mida vanem ja küpsem on laps, seda suurem kaal tuleb anda tema arvamusele.[101](#)

Selle eeltingimus, et laps saaks teatud küsimuses kaasa rääkida, on tema seotus sellega, st otsusel on lapsele mõju (*matter affecting the child*). Lapse Õiguste Komitee on selgitanud, et seda tingimust tuleb tõlgendada laialt.[102](#) Lundy, Tobin ja Parkers toonitavad, et isegi kui otsuse mõju lapsele on juhuslik, kaudne või minimaalne, ei vähenda see tema õigust avaldada selles asjas arvamust.[103](#)

Lapse õigus avaldada arvamust ja olla ära kuulatud ei teostu juhul, kui riigis puuduvad mehhanismid ja protseduurireeglid selle õiguse teostamiseks. Lapse Õiguste Komitee üldkommentaaris nr 12 on nimetatud viis strateegiat, mida riigid peavad rakendama laste osalemisõiguse tagamiseks: 1) artikli 12 rakendamist piiravate deklaratsioonide ja piirangute tühistamine, 2) sõltumatu inimõiguste asutuse (nt lasteombudsman) loomine, 3) artikli 12 rakendamist puudutavate koolituste pakkumine kõigile lastega töötavatele spetsialistidele (nt kohtunikud, advokaadid, politseinikud, sotsiaaltöötajad, arstid), 4) laste arvamuse avaldamist soodustavate menetlusreeglite rakendamine ja nende mõju pidev hindamine ning 5) negatiivsete hoiakute kummutamine, sh meedia kaasabil.

Artikli 12 rakendamine on põimunud mitme teise LÕK-i sätte rakendamisega. Sellised on teiste seas artiklid 3 (lapse parimate huvide esikohale seadmine), 2 ja 6 (mittediskrimineerimine ning õigus elule ja arengule), 13 ja 17 (õigus sõnavabadusele ja teabele) ning 5 (lapse arenevad võimed). Nii näiteks ei saa lapse parimate huvide esikohale seadmise põhimõtet (art 3) korrektselt rakendada ilma last ära kuulamata (art 12).[104](#) Samuti on tähtis, et last ei diskrimineeritaks (art 2) ärakuulamisõiguse tagamisel ning lapse osalemise võimaldamise kaudu toetataks lapse õigust arengule (art 6). Lapsele tuleb selgitada, mille kohta tema arvamust küsitakse ja miks on see vajalik. Laps ei saa asjatundlikult kaasa rääkida ja arvamust avaldada, kui talle pole antud teavet selle kohta, kuidas puudutab kavandatav otsus tema elu.

Lapse teabeõiguse (art 17) teostamine on seega lapse ärakuulamisõiguse tagamise eeltingimus.[105](#) Samuti aitab artiklist 12 tulenev laste ärakuulamise praktika arendada laste oskust kasutada sõnavabadust (art 13).[106](#) Lapse arenevate võimete (art 5) olulisusest lapse arvamuse hindamisel oli juba juttu.

Eespool käsitlesime seda, kuidas peab kuulama konkreetset last ära teda puudutavas küsimuses. Lapse Õiguste Komitee on aga rõhutanud, et LÕK-i artikkel 12 kohaldub ka laste kollektiivsele ärakuulamisele¹⁰⁷, kui tehakse seda lasterühma puudutavaid otsuseid, olgu need ühe kooli lapsed, ühe valla või linna lapsed või kogu riigis elavad lapsed. Samas hoiatab komitee, et kaasamine ei tohi olla formaalne. Paraku kaldub laste osalus kriitikute hinnangul sageli tokenismi.¹⁰⁸

- ¹CRC Committee General Comment No. 5: General measures of implementation of the Convention on the Rights of the Child (arts. 4, 42 and 44, para. 6) (UN Doc CRC/C/GC/5, 2003), p 12.
- ²Hodgkin, R. ja Newell, P. Implementation Handbook for the Convention on the Rights of the Child, 3rd ed. United Nations Children's Fund 2007, lk 24-25.
- ³ÜRO põhikirja art 1 p 2; ÜRO inimõiguste ülddeklaratsiooni art 2.
- ⁴Besson. S., Kleber, E. Article 2: The Right to Non-Discrimination. – Tobin, J. (toim). The UN Convention on the Rights of the Child. A Commentary. Oxford University Press 2019, lk 44.
- ⁵CRC Committee General Comment No. 5: General measures of implementation of the Convention on the Rights of the Child (arts. 4, 42, 44, para. 6), p 12. Erimeetmete (special measures) kohta kasutatakse ka terminit positiivne diskrimineerimine. Besson ja Kleber (2019, lk 64) ei soovita seda terminit kasutada, kuna see sisaldab sisult vastuolulist sõnapaari.
- ⁶CRC Committee General Comment No. 9: the rights of children with disabilities (UN Doc CRC/C/GC/, 2006), p-d 5 ja 8.
- ⁷CRC Committee General Comment No. 6: treatment of unaccompanied and separated children outside their country of origin (UN Doc CRC/C/GC/6, 2005), p 18.
- ⁸CRC Committee General Comment No. 1: article 29 (1) the aims of education (UN Doc CRC/C/GC/1, 2001), p 10; CRC Committee General Comment No. 15: on the right of the child to the enjoyment of the highest attainable standard of health (UN Doc CRC/C/GC/15, 2013), p-d 8–11.
- ⁹CRC Committee General Comment No. 7: implementing child rights in early childhood (UN Doc CRC/C/GC/7/Rev.1, 2006).
- ¹⁰Ibid., p 11.
- ¹¹Ibid.
- ¹²CRC Committee General Comment No. 20: on the implementation of the rights of the child during adolescence (UN Doc CRC/C/GC/20, 2016), p 21.
- ¹³Besson, S., Kleber, E. Article 2: The Right to Non-Discrimination, lk 61.
- ¹⁴Hodgkin, Newell, lk 31.

- [15](#)LÕK-i eestikeelses tõlkes kasutatud termin lapse huvid ei ole täpne, sest LÕK-is räägitakse lapse parimatest huvidest (best interests of a child). Aru, A., Paron, K. Lapse parimad huvid. – Juridica 2015/6, lk 375.
- [16](#)LÕK-i preambul.
- [17](#)CRC Committee General Comment No. 14: on the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration (UN Doc CRC/C/GC/14/2013) p-d 36–37.
- [18](#)Hammarberg, T. The Principle of the Best Interests of the Child – What it Means and What it Demands from Adults (2008), lk 7. – <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1304019> (21.11.2021).
- [19](#)ÜRO lapse õiguste konventsioon. – RT II 1996, 16, 56.
- [20](#)Sotsiaalhoolekandeadustuste mõiste on LÕK-is palju laiem kui sotsiaalasutused stricto sensu. Mõeldud on kõiki asutusi, mille töö ja otsused avaldavad mõju lastele ning nende õiguste teostamisele. Erasotsiaalhoolekandeadustused hõlmavad erasektori organisatsioone – nii ärilisi kui ka mittetulunduslikke –, millel on roll nende teenuste osutamisel, mis on lastele olulised nende õiguste teostamisel ning mis toimivad alternatiivina riiklike teenuste asemel või kõrval. CRC Committee General Comment No. 14: on the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration (UN Doc CRC/C/GC/14/2013), p 26.
- [21](#)Termin kohtud viitab piiranguteta kõigile kohtumenetlustele kõigis instantsides (professionaalsete kohtunikega või rahvakohtunikega) ning kõigile lapsi puudutavatele asjakohastele menetlustele, sh lepitus-, vahendus- ja arbitraažimenetlustele. Ibid., p-d 27–29.
- [22](#)Ka täidesaatvate organite mõistet tuleb käsitleda võimalikult laialt. Kõigi tasandite haldusorganite tehtud otsuste ulatus on väga lai. See hõlmab otsuseid, mis puudutavad muu hulgas haridust, hooldust, tervist, keskkonda, elamistingimusi, kaitset, varjupaika, sisseregistreerimist ja ligipääsu kodakondsuse saamisele. Ibid., p 30.
- [23](#)Seadusandja peaks iga lapsi puudutava seaduse, määruse ja muu üldakti andmisel või lepingu sõlmimisel selgitama välja ja hindama selle mõju lastele ning juhinduma lapse parimate huvid esikohale seadmise põhimõttest. Kohustus laieneb riigieelarve kinnitamisele. Ibid., p 31.
- [24](#)Näiteks LÕK-i art-s 9 (vanematest eraldamine), art-s 10 (perekonna taasühinemine), art-s 18 (vanemlik vastutus), art-s 20 (ilmajätetus perekondlikust keskkonnast ja asendushooldus), art-s 21 (lapsendamine), art 37 lg-s c (täiskasvanutest eraldamine kinnipidamise ajal) ning art 40 lg 2 punkti

b alapunktis iii (menetlustagatised, sh vanemate viibimine kohtuistungitel kriminaalasjades, mis puudutavad lapsi, kelle tegevus on olnud seadusega vastuolus). Lapse parimatele huvidele viidatakse ka LÕK-i laste müüki, lasteprostitutsiooni ja -pornograafiat käsitlevas fakultatiivprotokollis (preambul ja art 8) ning LÕK-i individuaalsete kaebuste esitamise süsteemi käsitlevas fakultatiivprotokollis (preambul ning art-d 2 ja 3).

- [25](#)CRC Committee General Comment No. 14: on the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration, p 1.
- [26](#)ibid., p 10.
- [27](#)ibid., p 18.
- [28](#)ibid., p 6.
- [29](#)Eekelaar, J., Tobin, J. Article 3. The Best Interests of the Child. – Tobin, J. (toim); The UN Convention on the Rights of the Child. A commentary. Oxford University Press 2019, lk 83.
- [30](#)Luhamaa, K. Universal Human Rights in National Contexts: Application of International Rights of the Child in Estonia, Finland and Russia. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus 2015, lk 210–212.
- [31](#)CRC Committee General Comment No. 14: on the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration, V ptk. Aru, Paron, lk 376–378.
- [32](#)CRC Committee General Comment No. 14: on the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration, p-d 52–79.
- [33](#)ibid., p 32.
- [34](#)Hammarberg, lk 3.
- [35](#)CRC Committee General Comment No 8: The right of the child to protection from corporal punishment and other cruel or degrading forms of punishment (art-d 19, 28, para. 2, 37, inter alia) (UN Doc CRC/C/GC/8, 2006), p 26.
- [36](#)Vt LÕK-i art 12 kohta täpsemalt alapunkt 2.4.
- [37](#)CRC Committee General Comment No 12: the rights of the child to be heard (UN Doc CRC/C/GC/12, 2009); eesti keeles: Üldkommentaar nr 12 (2009) Lapse õigus olla ära kuulatud, p 74.
- [38](#)Eekelaar, Tobin, lk 76 ja 89–90.
- [39](#)ibid., lk 94–95.
- [40](#)CRC Committee General Comment No. 14: on the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration, p 47.
- [41](#)Sutherland, E. E. Article 3 of the United Nations Convention on the Rights of the Child: The Challenges of Vagueness and Priorities. – Sutherland, E. E.,

Barnes Macfarlane, L.-A. (toim). Implementing Article 3 of the United Nations Convention on the Rights the Child: best interests, welfare and well-being. – Cambridge University Press 2016, lk 49.

- [42](#)Hammarberg, lk 2. Sutherland, E. E., Barnes Macfarlane, L.-A. Introduction. – Sutherland, E. E., Barnes Macfarlane, L.-A. (toim). Implementing Article 3 of the United Nations Convention on the Rights the Child: best interests, welfare and well-being. Cambridge University Press 2016, lk 5–9; Eekelaar, Tobin, lk 75.
- [43](#)Eekelaar, J. Two Dimensions of the Best Interests Principle: Decisions About Children and Decisions Affecting Children. – Sutherland, E. E., Barnes Macfarlane, L.-A. (toim). Implementing Article 3 of the United Nations Convention on the Rights the Child: best interests, welfare and well-being. Cambridge University Press 2016, lk 99–100.
- [44](#)CRC Committee General Comment No. 14: on the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration, p 20. Lapse parimate huvide esikohale seadmise põhimõtte rakendamist riigi, kohaliku omavalitsuse, avalik-õiguslike ja eraõiguslike asutuste, spetsialisti ning perekonna tasandil on põhjalikumalt käsitletud Aru ja Paron, lk 381–385.
- [45](#) Ibid., p 20.
- [46](#)Hammarberg, lk 5.
- [47](#)CRC Committee General Comment No. 14: on the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration, p 97.
- [48](#)LÕK-i art-d 9, 20 ja 37.
- [49](#)Hodgkin, Newell, lk 295.
- [50](#)CEDAW art 5 punkti b järgi: „Osavõtvad riigid rakendavad kõiki vastavaid abinõusid, et tagada, et kasvatus perekonnas sisaldaks õige arusaamise emadusest kui sotsiaalsest funktsioonist ning tunnistaks meeste ja naiste ühist vastutust oma laste kasvatamise ja arengu eest, kusjuures laste huvid on kõikidel juhtudel domineerivad.“
- [51](#)CEDAW art 16 punkti d järgi: „Osavõtvad riigid rakendavad kõiki vastavaid abinõusid, et likvideerida naiste diskrimineerimine kõigis abielu ja perekonnasuhteid puudutavates küsimustes ning tagavad sealhulgas meeste ja naiste võrdsuse alusel meeste ja naiste ühesugused õigused lapsevanematena, olenemata nende perekonnaseisust; kõigis lapsi puudutavates küsimustes peavad domineerima lapse huvid.“
- [52](#)Children’s Rights. Thematic Report, CoE, 2021. – <https://rm.coe.int/thematic-factsheet-children-eng/1680a14a43> (22.11.2021).

- [53](#)Fenton-Glynn, C. Children and the European Court of Human Rights. Oxford University Press 2021, lk 304–307.
- [54](#)EIK, 10141/82, L. vs. Rootsit, 03.10.1982, lk 151; EIK, 10465/83, Olsson (No. 1) 02.12.1986, p-d 146–151.
- [55](#)Eekelaar, J. Beyond the Welfare Principle. – Child and the Family Law Quarterly 2002/14 (3), lk 237.
- [56](#)EIK, 13441/87, Olsson vs. Rootsit, (No. 2) 27.11.1992; EIK, 19823/92, Hokkanen vs. Soome, 23.09.1994.
- [57](#)EIK, 17383/90, Johansen vs. Norra, 07.08.1996.
- [58](#)ibid., p 78.
- [59](#)EIK, 76240/01, Wagner ja JMWL vs. Luksemburg 28.06.2007; EIK, 35991/04 Kearns vs. Prantsusmaa, 10.01.2008; EIK, 41615/07, E. B. vs. Prantsusmaa, 06.07.2010 (GC).
- [60](#)EIK, 41615/07, Neulinger ja Shuruk vs. Šveits, 06.07.2010 (GC).
- [61](#)EIK, 35348/06, R. ja H. vs. Ühendkuningriik, 31.05.2011; EIK, 4547/10, Y. C. vs. Ühendkuningriik, 13.03.2012.
- [62](#)EIK, 37283/13, Strand Lobben jt vs. Norra, 10.09.2019; EIK, 60371/15, AS v Norra 17.12.2019; EIK, 15379/16, Abdi Ibrahim vs. Norra, 17.12.2019.
- [63](#)EIK, 37283/13, Strand Lobben jt vs. Norra, 10.09.2019, kohtunike Kjolbro, Polačkova, Koskelo ja Norden eriarvamus.
- [64](#)Fenton-Glynn, lk 307–308.
- [65](#)ICCPR-i art-d 4 ja 6. Human Rights Committee. General comment No. 36 (UN Doc CCPR/C/GC/36, 2019), Article 6: right to life, p 2.
- [66](#)Sutherland. E. E., The Child's Right to Life, Survival and Development: Evolution and Progress 2015, lk 276; Peleg, N., Tobin, J. Article 6. The Rights to Life, Survival, and Development. – Tobin, J. (toim). The UN Convention on the Rights of the Child. A commentary. Oxford University Press, lk 190–192; Hodgkin, Newell, lk 85.
- [67](#)Archard, D., Tobin, J. Article 1. The Definition of the Child. – Tobin, J. (toim). The UN Convention on the Rights of the Child. A commentary. Oxford University Press, lk 24–27.
- [68](#)Vt komitee soovitusel Hiinale (2005) CRC/C/CHN/CO/2 p-d 28-29, ja soovitusel Indiale (2014) CRC/C/IND/CO/3-4 p-d 33–34.
- [69](#)Peleg, Tobin. Article 6. The Rights to Life, Survival, and Development, lk 192.
- [70](#)ibid., lk 210–213; Tobin, J. Article 24. The Right to Health. – Tobin, J. (toim). The UN Convention on the Rights of the Child. A commentary. Oxford University Press, lk 915–918.

- [71](#)Freeman, M. Rethinking Gillick. – International Journal of Children`s Rights, vol 13 (2005), lk 201–217; Derish, M., Heuvel, K. Mature Minors Should Have the Rights to Refuse Life-sustaining Medical Treatment. – Journal of Law Medicine and Ethics 2000/28, lk 124.
- [72](#)Tobin, J. Article 24. The Right to Health. – Tobin, J. (toim). The UN Convention on the Rights of the Child. A commentary. Oxford University Press, lk 190–192.
- [73](#)Hodgkin, Newell, lk 88–89.
- [74](#)CRC Committee General Comment No 10: Children`s rights in juvenile justice (UN Doc CRC/C/GC/10) (2007), p 75.
- [75](#)CRC Committee General Comment No 4: Adolescent health and development in the context of the Convention on the Rights of the Child (UN Doc CRC/GC/2003/4) (2003), p 24.
- [76](#)Peleg, Tobin, lk 207–219.
- [77](#)Nii inimõiguste komitee kui ka Lapse Õiguste Komitee seisukoht on, et õigust elule ei tohi tõlgendada kitsendavalt. Nad on sidunud õiguse elule inimväärikuse põhimõttega. Õigus elule ei kaitse mitte ainult lapse füüsilist olemasolu, vaid paneb osalisriikidele kohustuse tagada talle inimväärne elu. Human Rights Committee. General comment No. 36 (UN Doc CCPR/C/GC/36, 2019), Article 6: right to life,, p 26. CRC Committee, General Comment No 21: on children in street situations (UN Doc CRC/C/GC/21) (2017), p 29.
- [78](#)CRC Committee General Comment No 7: Implementing child rights in early childhood (UN Doc CRC/C/GC/7/Rev.1) (2005), p 10.
- [79](#)CRC Committee General Comment No 3: HIV/AIDS and the rights of the child (UN Doc CRC/GC/2003/3) (2003), p 11.
- [80](#)Lapse Õiguste Komitee on viidanud lapse õigusele arengule erinevas kontekstis, nt seoses tänavalaste õigustega (CRC Committee General Comment No 21: on children in street situations , p-d 29-31), noorte õigustega (CRC Committee General Comment No. 20: on the implementation of the rights of the child during adolescence, p-d 15-20) ja seoses laste rahvusvahelise rändega (CRC Committee General Comment No 22: on the general principles regarding the human rights of children in the context of international migration (CRC/C/GC/22) (2017), p-d 40–44).
- [81](#)CRC Committee General Comment No. 5: General measures of implementation of the Convention on the Rights of the Child (arts. 4, 42, 44, para. 6), p 12. CRC Committee General Comment No 16: on State obligations regarding the impact of the business sector on children`s rights (UN Doc CRC/C/GC/16) (2013), p 18. CRC Committee General Comment No 13: The right

of the child to freedom from all forms of violence (UN Doc CRC/C/GC/13) (2011), p 62. CRC Committee General Comment No 21: on children in street situations (UN Doc CRC/C/GC/21) (2017), p 31.

- [82](#)Peleg, Tobin, lk 227.
- [83](#)Hodgkin, Newell, lk 93.
- [84](#)Peleg, Tobin, lk 229.
- [85](#)CRC Committee General Comment No. 20: on the implementation of the rights of the child during adolescence, p 16.
- [86](#)Lapse arenevate võimete põhimõtte kohta vt põhjalikumalt alapunkt 3.
- [87](#)Peleg, Tobin, lk 225.
- [88](#)Burman, E., Deconstructing Development Psychology, Routledge (2007), lk 18–19. Busse, E., What Law Should (and Should Not) Learn From Child Development Research. – Hofstra Law Review 2009/38, lk 13.
- [89](#)Lapse õiguste komitee selgitab oma üldkommentaari nr 12 punktis 16, et lapsel ei ole kohustust arvamust avaldada.
- [90](#)Lapse õiguste teoorias mõtestatakse art-s 12 sisalduvat põhimõtet sageli kui osalemist (participation). Lapse õiguste komitee selgitab oma üldkommentaari nr 12 punktis 3: „Viimastel aastatel on esile kerkinud laialdane praktika, mille kohta on üldiselt kasutatud terminit osalus, ehkki seda sõna ennast artikli 12 tekstis ei leidu. See termin on välja kujunenud ja praegu laialt kasutusel käimasoleva tegevuse kohta, mille hulka kuuluvad laste ja täiskasvanute vaheline teabe jagamine ja dialoog, mis põhineb vastastikusel austusel ning mille käigus saavad lapsed teada, kuidas võetakse arvesse nende ja täiskasvanute seisukohti ning kuidas need mõjutavad niisuguse tegevuse tulemusi.“
- [91](#)CRC Committee General Comment No 12: the rights of the child to be heard, p 2.
- [92](#)Reynaert, Bouverne-de-Bie ja Vandeveld (Reynaert, D., Bouverne-de-Bie, M., Vandeveld, S. A. Review of Children’s Rights Literature Since the Adoption of the United Nations Convention on the Rights of the Child. – Childhood 2009/16, lk 518–534) toovad lapse õigusi käsitlevas kirjanduse ülevaates esile, et laste osalemine on paljude autorite arvates piiratud ning takistusteks on näiteks tokenism, võimusuhted, lastega nõu pidamine üksnes triviaalsetes küsimustes ning teatud lasterühmade kaasamine ja teiste (nt puuetega lapsed, rahvusvähemusse kuuluvad lapsed) väljajätmine. Hart (Hart, J. Children’s Participation and International Development: Attending to the Political. – International Journal of Children’s Rights 2008/16, lk 407–418) leiab, et laste

osalemine kogukonna arengus jääb sageli n-ö virtuaalsesse kasti, koosnedes tegevustest, mis toimuvad paralleelselt täiskasvanute omadega, selle asemel et need moodustaksid omavahel lõimitud osa kohaliku elu juhtimise standardist.

- [93](#)Brems, E. Children's rights and universality. – Willems J. C. M. (toim). Developmental and autonomy rights of children. Empowering children, caregivers and communities (2. vlj, lk 11–37). Antwerpen: Intersentia 2007.
- [94](#)CRC Committee General Comment No 12: the rights of the child to be heard.
- [95](#)Ibid., p 20.
- [96](#)Lansdown, G. The evolving capacities of the child. UNICEF 2005.
- [97](#)CRC Committee General Comment No 12: the rights of the child to be heard, p 29.
- [98](#)Hanson, K. Schools of thought in children's rights. – Liebel, M. (toim). Children's Rights from Below. Cross-Cultural Perspectives. Palgrave Macmillan 2012, lk 68; Alderson, P. Competent children? Minor's consent to health care treatment and research. – Social Science and Medicine. 2007/65 (11), lk 2277.
- [99](#)CRC Committee General Comment No 12: the rights of the child to be heard, p 30.
- [100](#)CRC Committee General Comment No 12: the rights of the child to be heard, p-d 84 ja 85; CRC Committee General Comment No. 14: on the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration, p 44.
- [101](#)Asjas Sommerfeld vs. Saksamaa (nr 31871/96, 08.07.2003) pidas EIK põhjendatuks Saksa kohtute hinnangut, mille alusel tähendab 13-aastase tütre poolt kohtunikule korduvalt väljendatud selge arvamus, et ta ei soovi oma isaga kohtuda, seda, et isaga kohtumistele sundimine oleks olnud lapse parimate huvidega vastuolus.
- [102](#)CRC Committee General Comment No 12: the rights of the child to be heard, p 26.
- [103](#)Lundy, L., Tobin, J., Parkers, A. Article 12. The Right o Respect for the Views of the Child. – Tobin, J. (toim). The UN Convention on the Rights of the Child. A commentary. Oxford University Press 2019, lk 403.
- [104](#)CRC Committee General Comment No 12: the rights of the child to be heard, p 74. See põhimõte on leidnud EIK-i praktikas kinnitust. Nii leidis EIK näiteks asjas Sahin vs. Saksamaa (nr 30943/96, 08.07.2003), et on määrava tähtsusega, et riigisisene kohus kaaluks hoolikalt, mis on lapse parimates huvides, olles lapse ise ära kuulanud (otsuse p 47).

- [105](#)CRC Committee General Comment No 12: the rights of the child to be heard, p 82.
- [106](#)Ibid., p 81.
- [107](#)Ibid., p 87. Doek (Doek, J. Child Participation. – Todres, J., King, S. M. (toim). The Oxford Handbook of Children's Rights Law 2020) on aga seisukohal, et art 12 sõnastus kinnitab, et see on mõeldud laste kaasamiseks individuaalselt, mitte kollektiivselt, ning et LÕK-i art-tes 13 ja 15 sätestatud õigused tagavad laste kollektiivse osalemise.
- [108](#)Tokenismiks (inglisekeelsest sõnast „token“) nimetatakse vähemuste, nt laste või puuetega inimeste uurimise kontekstis tava, et vähemusrühma liikmete kaasamiseks tehakse üksnes sümboolseid jõupingutusi, et luua muljet selle vähemusrühma võrdõiguslikkusest. Hart (Hart, J. Children's Participation and International Development: Attending to the Political) leiab, et laste osalemine kogukonna arengus jääb sageli n-ö virtuaalsesse kasti, koosnedes tegevustest, mis toimuvad paralleelselt täiskasvanute omadega, selle asemel et need moodustaksid omavahel lõimitud osa kohaliku elu juhtimise standardist.